Megnyitó

SZENTÁGOTHAI JÁNOS

Tisztelt (körülnézve a teremben, majdnem kiszaladt a számon, hogy) nosztalgiaülés! Itt, főleg az első sorokban számosan vannak a régiek közül. Nagyon sok kollégánk már nem lehet közöttünk. Margócsi főigazgató például, aki rendkívül meghatározó személyiségnek számított a közoktatási bizottságban, és többen mások sincsenek már az élők sorában.*

Engedjék meg, hogy egy kicsit szubjektív módon úgy fordítsam üdvözlő szavaimat, hogy inkább ezt a nosztalgiaelemet próbáljam hangsúlyozni. De azért nagyon helyesen jelezte Szépe György barátom, hogy próbáljunk előre is tekinteni, hogy melyek is legyenek a következő lépéseink.

Számomra – féléves amerikai tartózkodás után visszajött, s hirtelen a Magyar Tudományos Akadémia alelnöki székébe csöppent naiv dögész számára (az Eötvös Kollégium lakóinak nyelvhasználatában a természettudományokkal foglalkozók dögészek voltak, függetlenül attól, hogy fizikus vagy kémikus volt az illető, sőt még a matematikusokat is megtisztelték ezzel a kifejezéssel, ami viszont az én esetemben a szó a szó legszorosabb értelmében is a szakmámba vágott) – óriási kihívás volt, és eléggé meg is rettentem, amikor Gosztonyi János – akkoriban államtitkári minőségben – felkért bennünket arra, hogy egy, oktatásügyi szakemberekből, továbbá a különböző szaktudományok képviselőiből, valamint a pedagógiát gyakorlatban is művelő tanárokból összetevődő grénium felállításával próbáljuk meg felvázolni a műveltségképnek az ezredfordulóra várható alakulását. Kérem, ez számomra óriási meglepetés és meg kell mondanom, így utólag is, életem egyik legnagyobb élménye volt. Gazsó Ferenc barátom és még jó néhányan: Marx György, Szabolcsi Miklós, Szűcs Ervin barátunk, (és Szépe Gyuri, nem utolsó sorban), voltak a meghatározó személyiségek, akik az alaphangot megadták. Lukács „Juszuf" is ott volt még akkor. Számomra mindenekelőtt az a hirtelen fantasztikusan megpezsdült atmoszféra, az a hihetetlen aktivitás és lelkesedés volt a leginkább meglepő, amellyel ehhez a feladathoz az emberek hozzáláttak.

Először azt gondoltam, kérem szépen, hogy majd az elkészült munkát a szokványos ideológiai malaszttal megkenik, hogy az akkori hivatalos ideológiának is elfogadható legyen, s nagyon ügyesen kerülgetve a forró kását, jutunk majd túl a nehézségeken, hogy ne csupán valamiféle látszateredményt, de tényleges eredményt is el tudjunk érni. A rendkívül szerencsés légkör kialakításában nagy szerepe volt – ezért említettem Margócsi József nevét is, mert a nyíregyházai találkozóink igencsak hozzájárultak ehhez – Erdey-Grúz Tibornak, Akadémiánk akkori elnökének, akinek hallatlan lelkesedése, mellyel hozzáállt ehhez a feldathoz, mindnyájunk számára bátorítást adott. Meg kell mondani, kemény kritikusnak is bizonyult, főleg az emberi, személyi megnyilatkozásokkal kapcsolatban, sőt valamennyi nyíregyházai találkozónkon jelen volt és nagyon aktívan szerepelt.

Ami meglepő volt, hogy java pedagógustársadalmunk gerincét a régebbi, úgynevezett keresztény ifjúsági mozgalmakból ismert személyiségek, Karácsony Sándor „bácsi" tanítványai képezték: nem is tudom, hányan voltak köztünk Karácsony-tanítványok. Félreértés ne essék, kérem, én nem voltam Karácsony-hívő, én a nem-karácsonyistákhoz tartoztam. Ami engem illet, kérem szépen, feleségem családi kapcsolatai révén erős nyugati – svájci – befolyás alatt álltam. De már korábban, gyermekkoromban is hosszabb ideig éltünk Svájcban, vagyis első maradandó impresszióim onnan származtak. A svájci gondolkodás, a svájci demokrácia, a svájci intellektuális hozzáállás tehát meghatározó volt számomra. A budapesti német iskolának köszönhetően természetesen az iskoláztatá-

* Az időközben elhunyt Szentágothai János akadémikus munkásságát az 1994. december 2-3-án megrendezendő Műveltségkép az ezredfordulón II. (Pécs) konferencián emlékülésen méltatjuk.

somban is van német elem. 1930-ban érettségiztünk, Hitler nevét még csak nem is hallottuk. Kérem, ugye 1930 nyarán jutott aztán be a náci párt először meghatározó módon a német parlamentbe, addig a külföldiek szemében valamiféle megveszekedett szélsőséges bandának számított. Ami azt illeti, van ennek egy mostani „aktuálpolitikai" mozzanata, aminek nagyon örültem, hogy ez a veszélyes irányzat még csírájában sem került be a Parlamentbe. Természetesen osztom a nézetet, hogy ezen a fórumon ne menjünk bele politikai dolgokba, az előbbieket azonban el kellett mondanom. Visszatérve: Karácsony Sándor „bácsi" szemléletét, ideológiáját, elképzeléseit tehát nem értékeltem különösebben nagyra. Számomra, egy nyugati mentalitás számára, ez nem volt érdekes, nem tartottam sokra ezt a fajta „kvázi magyar észjárást". De hát csak vitatkozzanak, hogy van-e benne valami, vagy nincsen. Én ezeket a dolgokat egyszerűen nem tudom „alárendelni", „mellérendelni", mert az nekem idegen, elfogadhatatlan. Ennek ellenére, kérem, azért nem lehetett Karácsony olyan „rossz", ha az ő tanítványai voltak azok, akik akkor itten az egész magyar pedagógia súlyát és lelkiismeretét képviselték. Ennek a felfogásnak egyik fajsúlyos személyisége éppen Margócsi József igazgató volt, ezért szeretném most az ő szerepét külön is kiemelni és megemlíteni.

Rendkívül fontosnak tartottam, és igen örültem neki, hogy a társaság mennyire nem törődött az ideológiával és a politikával. Sőt, kifejezetten és hangsúlyosan azt a nézetet képviselte, hogy kérem szépen, az egész oktatásban ideológia sehol ne szerepeljen. Tehát valamennyiünk gondolkodását teljesen egyértelműen, világosan ez határozta meg. Ebben Lukács Józsefnek is szerepe volt, akinek pedig hivatalból nem ezt az álláspontot, ideológiát kellett volna képviselnie. Ezért is mondom: rendkívüli volt ez a légkör.

Sajnos, kérem, ez az oka a mai – nyugodtan merem állítani – katasztrofális helyzetünknek, amibe jutottunk – bár változatlanul nincs szándékunkban a politikát belekeverni ebbe a tanácskozásba, mégis le kell vonnunk a szükséges konzekvenciákat – az olyan fajta fölfogásnak, hogy „akinek nincsen keresztény értéke, annak nincsen erkölcsi értéke." Ismerjük az erről szóló híres, kivonulást is indukáló parlamenti vitát. Kérem, ez beépített bukás volt, s ezt kérem akkor is megmondtam az illetékeseknek. Sajnos, az ember esetenként hiába ül ott a Parlamentben. Vagy hiába alszik ott a Parlamentben. (Ugye, másnap reggel fényképpel illusztrálva az újságban is megjelent, hogy alszom a Parlamentben.) Kérem, én nem tartom magam Bródynak, mármint a TUNGSRAM-os Bródynak, de talán emlékeznek rá, hogy amikor Ascher Lipótnak jelentették, hogy Bródy az íróasztalánál alszik, állítólag azt felelte rá – nem tudom igaz-e a történet, de ha nem, akkor is jónak találom –: „Remélem, nem ébresztették fel." Majd a csodálkozók számára hozzátette: „Kérem, az ő álma értékesebb, mint a maguk ébrenléte." Hát kérem, ismétlem, messze nem tartom magamat Bródynak, de az az érzésem, hogy a Parlamentben az én alvásom sokkal többet ért, mint mások ébrenléte és sárdobálása. Kérem szépen, ezt csak bocsánatkérőleg említettem meg. De tudjuk jól, ettől még nincs vége a világnak, s hát remélem, lesz egy újabb választás két nap múlva, és akkor a magyar népnek ismét módja lesz kifejezésre juttatni a véleményét, és remélem, meg is teszi.

Most pedig, kérem, engedjék meg, hogy röviden, címszavakban bemutassam, hogyan léptünk fel már annak idején is a tanszéki sovinizmus ellen. Kérem szépen, itt ül mellettem a „főbűnös", Szépe György, ő volt az, aki az ilyen típusú ötleteket felvetette (persze mások is hozzájárultak ehhez), így például, hogy bizonyos műveltségi blokkokban kell gondolkodni. Így van ez most is, hiszen hallottuk, ma ugyancsak bizonyos kérdések kerülhetnek szóba, majd egy további ülésen, a pécsin azok is sorra kerülnek – például a kommunikációs blokk, ami talán mind közül a legfontosabb –, melyek itt nem. Itt persze nézeteltérések is voltak köztünk. Mert ugye, a saját gyermekkori élményeim alapján az én meggyőződésem az, hogy döntően a gyermeki intelligencia korai fejlődése során főleg két területre kell a korai oktatásban hangsúlyozottan odafigyelni.

Az egyik: a nyelv és a kommunikáció. Sőt, nem is egy nyelv, hanem mindjárt kettő. Legalábbis én így éreztem, aki Budapesten nőttem fel, és két nyelven nevelkedtem. (Jóságos, református pap bácsik időről időre meg is írták levélben, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elnöke rosszul hangsúlyoz.) A nyelvi kommunikációt igenis már az óvodától kezdve fontosnak tartom. Ha két nyelvet is tudunk anyanyelvi szinten, ha minden normális ember két nyelven tudna indulni, az óriási előnyt jelent a számára. A múltkor volt valami

nem túlságosan jól sikerült tv-műsor Nagyvizit címmel, (amelyből végül sokat kivágtak, s egy kicsit bosszankodtam is rajta, az én szerepem miatt is), s abban szerepelt egy idős hölgy, aki már a tizenhetedik, vagy hányadik nyelvet tanulja. Az, kérem, akinek egyszerre két nyelv van a birtokában, és egy harmadikat kezd tanulni, óriási előnnyel rendelkezik, s később is megtartja, s a nyelv lényeges elemeinek ismeretében még idősebb korban is újabb és újabb nyelveket tud elsajátítani.

A másik terület a matematika. A matematikáról azt hiszem, hogy a gyermek számára természetes diszciplína. Az emberi agy – nemcsak az emberi, kérem, mert nagyon sok madár is van ilyen – automatikusan képes halmazokkal operálni. Az agynak ugyan nem ugyanazon részeiről van szó, mert az a rész, amely az embernél különösen fejlett, az agykéreg, a madárnál nem lelhető fel, csak egy vékony kis réteg, a hyperstriatum és annak különböző részei. Kérem a madarak közül nagyon sok eleve olyan matematikai transzformációkra képes, amelyek az embernél alapszinten egyszerűen nem tapasztalhatók, és semmiféle eszközzel nem fejleszthetők ki.

Marx György barátommal is volt némi nézeteltérésem. Mert én saját tapasztalatom alapján abból indultam ki, hogy nagyon komoly kémiát tanítsunk. Már gyermekkoromban is erősen kísérleteztem – nem voltam szegény gyerek, ezért mindenféle őrült kísérlet elvégzésére módom volt –, egészen addig, míg egyszer aztán a mikroszkóp el nem vont más irányba. Azt hittem, hogy kémiából óriási előnyöm lesz, ezzel szemben a magyar gimnáziumban rendkívül kevés kémiát tanultam. Kiderült, hogy amikor aztán végül az egyetemre kerültem – Guszti bácsi nagyon kemény előadásaira –, semmi előnyünk nem volt. Persze az, amit Marx György képvisel, egy teljesen más világ, egy más nagyságrend. Nagyon kíváncsi vagyok, hogy itt hogyan jelentkeznek ezek a dolgok.

Hasonlóképp voltunk az összes többi „blokkal" kapcsolatban is. Igen fontosak számunkra azok a fehér könyvek, amelyeket később e téren kiadtunk, noha az Akadémia elnökségében korántsem arattak osztatlan sikert. De térjünk vissza a két nyelv kérdéséhez. Az ember beszélő állat, és ennek következtében nagyon könnyen, minden probléma és nehézség nélkül – anélkül, hogy hátránya származna belőle – két nyelven biztosan kezdheti, Több unokámnál tapasztaltam – tudományos család lévén gyakran kimegyünk, ugye, külföldre – hogy egy második nyelvnek a korai, még a ki nem fejlődött első nyelvre való rátelepedése következtében az első nyelvben előforduló gyengeségek és bajok, olvasási nehézségek is sokkal gyorsabban oldódnak. Más a helyzet a súlyos pszichikai problémát jelentő, nehezen nevelhető úgynevezett izgékony gyermek esetében. Napjainkban ez az egyik neurotikus probléma, egy olyan kérdés, amit a közeljövőben a tévében is meg kell vitatnunk. Valamennyi esetben nagyon fontos jelenségekről van szó, amelyekkel foglalkoznunk kell. Az a véleményem, hogy a két nyelv éppen az ilyen túlságosan izgékony, nehezen kezelhető gyermek esetében majdhogynem terápiás hatású lehet.

De ennyi talán elég is lesz, a megszabott időt is túlléptem egy kicsit. Azt azonban még el kell mondanom, hogy nagyon remélem, hogy azok a fiatalabb nemzedékhez tartozó pedagógusok, akik most ezt a munkát átveszik tőlünk, a mi eredményeinkből is tanulnak. De még inkább tanulnak abból, hogy mi az, amit nekünk nem sikerült megvalósítanunk, s ezzel most majd ők próbálkoznak meg, miközben az oktatás útját egyengetik a jövő felé.